

रमेश हरिलठ्ठकको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र

सङ्काय अन्तर्गत भैरहवा बहुमुखी क्याम्पसको

स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ

पत्रको प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता

सीताकुमारी शर्मा

नेपाली शिक्षण विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस, सिद्धार्थनगर

त्रि.वि. द.नं.: ९-१-०४८-१५४०-९६

परीक्षा क्रमाङ्क: १९१३

२०६७

शोधनिर्देशक
श्री डिल्लीराज भट्टराई
सहप्राध्यापक

रमेश हरिलठकको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्काय अन्तर्गत भैरहवा बहुमुखी क्याम्पसको
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं
पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत
शोधपत्र

शोधकर्ता

सीताकुमारी शर्मा

नेपाली शिक्षण विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस, सिद्धार्थनगर

त्रि.वि. द.नं.: ९-१-०४८-१५४०-९६

परीक्षा क्रमाङ्क: १९१३

२०६७

शोधनिर्देशकको सिफारिस पत्र

‘रमेश हरिलडकको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन’ शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस सिद्धार्थनगरको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि छात्रा सीता शर्माले मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वलाई विश्लेषण गरिएको यस शोधपत्रबाट म पूर्ण रूपमा सन्तुष्ट छु । अतः यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली विभागमा सिफारिस गर्दछु ।

डिल्लीराज भट्टराई

सहप्राध्यापक

त्रि.वि.

भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस

भैरहवा

मिति : २०६७-०८-२५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्घाय,
भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस, सिद्धार्थनगर ।

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्घायअन्तर्गत भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस सिद्धार्थनगरका छात्रा सीताकुमारी शर्माले त्रि.वि. भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस सिद्धार्थनगरको नेपाली विभाग स्नातकोत्तर तह (एम. ए.) नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको 'रमेश हरिलठ्ठकको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधमूल्याङ्कन समिति

क्र.सं. नाम		हस्ताक्षर
१. सह प्रा.श्री मदनप्रसाद दवाडी	(विभागीय प्रमुख)	.....
२ सह प्रा.श्री डिल्लीराज भट्टराई	(शोध-निर्देशक)	.....
३. सह प्रा.श्री चुडामणि रेग्मी	बाह्य परीक्षक)	.....

कृतज्ञता-ज्ञापन

‘रमेश हरिलडुकको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन’ शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय, भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्घायअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु सहप्राध्यापक श्री डिल्लीराज भट्टराईज्यूको निर्देशनमा तयार गरेकी हुँ । यो शोधपत्र तयारीका सन्दर्भमा प्रेमपूर्वक निर्देशन तथा विविध ज्ञानवर्द्धक सल्लाह र सुझाव दिएर अविस्मरणीय सहयोग गर्नुहुने श्रद्धेय गुरुप्रति म सदा ऋणी रहने छु ।

प्रस्तुत शीर्षकमा अध्ययन अनुसन्धान गर्न स्वीकृति प्रदान गरी शोधपत्र लेख्ने अवसर प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख तथा भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस नेपाली विभागप्रति म कृतज्ञ छु । शोधपत्र लेखनका सन्दर्भमा अमूल्य सहयोग गर्नु हुने ऐच्छिक नेपाली विभागका अध्यक्ष सहप्रा.मदनप्रसाद दवाडी, क्याम्पस प्रमुख सह प्रा. डा. कपिलदेव लामिछाने, सह प्रा. बालकृष्ण भट्टराई, स्नातकोत्तर कार्यक्रम संयोजक सहप्रा.डा.घनश्याम न्यौपाने, सहप्रा.डा. दामोदर ढकाल, उपप्रा.वनमालीराज शर्माप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

सामग्री सङ्कलनका क्रममा अमूल्य सहयोग गर्नुहुने आदरणीय गुरु शालिकराम पौड्यालज्यूप्रति हृदयतः कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यस्तै गरी सामग्री सूचना तथा सल्लाह दिएर सहयोग गर्नुहुने शोधनायकका भाइ राजीव सापकोटा लगायतका सम्पूर्ण परिवारजनप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

मेरो अध्ययनको यो क्षणसम्म अविरल प्रेम, प्रेरणा र अवसर प्रदान गर्नु हुने मेरा पूज्य पिता पदमपानी शर्मा र माता मायादेवी शर्माप्रति चिरऋणी छु । यसका साथै मेरो अध्ययनमा सहयोग गर्ने मेरा पति ऋषिराम सुवेदीलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

यो शोधपत्र तयारीका क्रममा विभिन्न कोणबाट अमूल्य सहयोग गर्नु हुने मेरा सहृदयी मित्र एवम् सबै सहयोगी साथीहरूप्रति हृदयतः आभार व्यक्त गर्दछु । यो शोधपत्रको टङ्कन छिटो-छरितो र शुद्ध रूपमा गरी सहयोग गर्ने सुजाता के.सी.लाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा, यो शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि.भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

शैक्षिक सत्र २०६१-२०६३

मिति: २०६७-०३-२७

सीताकुमारी शर्मा

स्नातकोत्तर तह

नेपाली शिक्षण विभाग, त्रि.वि.

भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस

विषय सूची

शीर्षक	पृष्ठ
पहिलो परिच्छेद	
शोध परिचय	
१.१ शोध शीर्षक	१
१.२ शोधको प्रयोजन	१
१.३ शोधको परिचय	१
१.४ समस्याकथन	२
१.५ शोधको उद्देश्य	३
१.६. पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.७. शोधको औचित्य र महत्त्व	६
१.८. शोधकार्यको सीमाङ्कन	६
१.९. सामाग्री सङ्कलन विधि	६
१.१० शोध विधि	७

दोस्रो परिच्छेद

साहित्यकार रमेश हरिलड्डकको जीवनीको अध्ययन

२.१ परिचय	८
२.१.१ जन्म र जन्मस्थान	८
२.१.२ वंश परम्परा	९
२.१.३ नामकरण	१०
२.१.४ पारिवारिक पृष्ठभूमि	११
२.१.५ बाल्यकाल र उपनयनसंस्कार	१२
२.१.६ शिक्षा-दीक्षा	१३
२.१.७ सेवा र पेसा	१५
२.१.८ आर्थिक स्थिति	१६
२.१.९ सम्मान र पुरस्कार	१६

२.१.१० पारिवारिक अवस्था	१७
२.१.११ लेखन प्रेरणा र प्रभाव	१८
२.१.१२ रुचि र स्वभाव	१९
२.१.१३ बसाइँसराइ	२०
२.१.१४ धार्मिक अवस्था	२१
२.१.१५ भ्रमण	२१
२.१.१६. मृत्यु	२२

तेस्रो परिच्छेद

साहित्यकार रमेश हरिलठ्ठकको व्यक्तित्वको अध्ययन

३.१ परिचय	२४
३.२ साहित्येतर व्यक्तित्व	२४
३.२.१ बाह्य व्यक्तित्व	२५
३.२.२. आन्तरिक	२५
३.२.३ शैक्षिक व्यक्तित्व	२६
३.२.४. शिक्षक व्यक्तित्व	२७
३.२.५ सामाजिक व्यक्तित्व	२९
३.३ साहित्यिक व्यक्तित्व	२९
३.३.१ कथाकार व्यक्तित्व	३०
३.३.१.१ लघु कथाकार व्यक्तित्व	३१
३.३.२ कवि व्यक्तित्व	३२
३.३.२.१ गजलकार व्यक्तित्व	३४
३.३.२.२ व्यङ्ग्यकार व्यक्तित्व	३७
३.३.३ अन्य व्यक्तित्व	३९
३.३.३.१ सम्पादक व्यक्तित्व	३९
३.३.३.२ समीक्षक व्यक्तित्व	४०

३.३.३.३ हास्यव्यङ्ग्य चित्रकार व्यक्तित्व	४१
३.४.निष्कर्ष	४१

चौथो परिच्छेद

साहित्यकार रमेश हरिलठकको कृतित्वको अध्ययन

४.१. परिचय	४३
४.२. कथाको परिचय	४५
४.२.१ कथाको परिभाषा	४५
४.२.२ कथाका तत्त्वहरू	४६
४.२.२.१. कथानक	४६
४.२.२.२. चरित्र/पात्र	४६
४.२.२.३. उद्देश्य/सारवस्तु	४६
४.२.२.४. भाषाशैली	४७
४.२.२.५. दृष्टिविन्दु	४७
४.२.२.६. परिवेश	४७
४.३. 'सानु' लघुकथाको विश्लेषण	४८
४.४. हास्यव्यङ्ग्यको परिचय	४९
४.४.१. हास्यव्यङ्ग्यको परिभाषा	५०
४.४.२. हास्यव्यङ्ग्यको तत्त्व	५०
४.४.२.१. विषयवस्तु	५१
४.४.२.२. चरित्र	५१
४.४.२.३. भाषाशैली	५१
४.४.२.४. पहिरन (परिधान)	५२
४.४.२.५. वातावरण	५२
४.४.२.६. विचार वा उद्देश्य	५२
४.५. 'कुकुरलाई घ्यू' व्यङ्ग्यसङ्ग्रहको विश्लेषण	५३

४.५.१. विषयवस्तु	५३
४.५.२. भाव	५४
४.५.३. लय भाषाशैली	५५
४.६. गजलको सैद्धान्तिक परिचय	५५
४.६.१. परिचय	५५
४.६.२. गजलका तत्त्व	५६
४.७. 'दबाइएका स्वरहरू' गजलसङ्ग्रहको विश्लेषण	५७
४.७.१. विषयवस्तु	५७
४.७.२. संरचनागत आधार	५९
४.७.३. विम्ब-प्रतीक र अलङ्कार	६२
४.७.४. भाषाशैली	६३
४.८. 'जिन्दगीको कहानीमा' गजलसङ्ग्रहको विश्लेषण	६३
४.८.१. विषयवस्तु	६४
४.८.२. संरचनाको आधारमा	६७
४.८.३. विम्ब, प्रतीक र अलङ्कार	७२
४.८.४. भाषाशैली	७३
४.९. कविताको परिचय	७४
४.९.१. परिभाषा	७४
४.९.२. कविताका तत्त्वहरू	७५
४.९.२.१. शीर्षक र संरचना	७५
४.९.२.२. केन्द्रीय कथ्य र भावविधान	७६
४.९.२.३. लयविधान	७६
४.९.२.४. कथनपद्धति	७६
४.९.२.५. विम्बविधान तथा अलङ्कारविधान	७७
४.९.२.६. भाषाशैली	७७
४.१०. 'सडक' हवाई हाइकू सङ्ग्रहको विश्लेषण	७७

४.१०.१. विषयवस्तु र भाव	७७
४.११. 'शब्दक्रान्ति' कवितासङ्ग्रहको विश्लेषण	७९
४.११.१ विषयवस्तु	७९
४.११.२. मूल भाव	७९
४.११.३. लय र भाषाशैली	८०
४.१२. रमेश हरिलङ्कका पत्रपत्रिकामा प्रकाशित फुटकर रचनाहरूको विवरण	८१

परिच्छेद पाँचौं

५. शोध निष्कर्ष	८९
६. सन्दर्भग्रन्थसूची	९३

सङ्क्षिप्तकृत शब्दसूची

अप्र.	—	अप्रकाशित
गा.वि.स.	—	गाउँ विकास समिति
त्रि.वि.	—	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नि.मा.वि.	—	निम्न माध्यमिक विद्यालय
पृ.	—	पृष्ठ
प्रा.लि.	—	प्राइभेट लिमिटेड
प्रा.वि.	—	प्राथमिक विद्यालय
बु.न.पा.	—	बुटवल नगरपालिका

मा.वि.	–	माध्यमिक विद्यालय
लु.अ.	–	लुम्बिनी अञ्चल
वि.सं.	–	विक्रम सम्वत्
सं	–	संस्करण
सम्पा.	–	सम्पादक
सा.प्र.	–	साभा प्रकाशन
.....	–	केही अंश छोडिएको
/	–	अथवा